Історичний зміст матеріалів фондової колекції Музею космонавтики ім. С. П. Корольова

О. Ю. Зосімович[1*], Н. М. Щербакова[2]

[1]Житомирський державний університет імені І. Франка,
[2]Музей космонавтики ім. С.П. Корольова м. Житомира
*Corresponding author. E-mail: ozosimovich@yandex.ua

Paper received 27.01.17; Accepted for publication 05.0217.

Анотація. У статті визначаються основні цілі, завдання та особливості комплектування фондів Музею космонавтики ім. С.П. Корольова в Житомирі, коротко аналізується його фондова колекція, основні етапи її формування, визначається її історична складова, на конкретному прикладі демонструється значення музейних матеріалів в історичних дослідженнях.

Ключові слова. *Житомирський музей космонавтики ім. С.П.Корольова, фондова колекція, принцип історизму, історичні джерела, історична інформація*

Музей космонавтики ім. С. П. Корольова в Житомирі є єдиним в Україні зберігачем унікальної колекції з історії космонавтики. Він був створений на батьківщині академіка Сергія Павловича Корольова – радянського вченого, конструктора, під керівництвом якого відбулися грандіозні звершення в галузі освоєння космічного простору: запуск першого штучного супутника Землі, перший політ людини в космос, вихід людини у відкритий космічний простір, перші успішні запуски автоматичних міжпланетних станцій до Місяця, Венери, Марсу. Довгий час С.П. Корольова офіційно називали Головним Конструктором. Його ім`я стало відомим широкому загалу лише після смерті Сергія Павловича 14 січня 1966 р. та публікації некрологу в газеті «Правда». Саме тоді з`ясувалося, що народився майбутній легендарний Головний Конструктор у провінційному українському містечку Житомирі, де його батько працював вчителем російської мови і словесності у Першій чоловічій гімназії. Будиночок, в якому народився Сергій, зберігся, і в ньому 1 серпня 1970 року було відкрито Меморіальний будинок-музей академіка С.П. Корольова. Сьогодні Музей Головного Конструктора складається з двох відділів: Меморіального будинку-музею академіка Сергія Павловича Корольова та відділу «Космос», експозиція якого присвячена минулому і сьогоденню космонавтики.

Історія створення музею та його діяльності протягом 45 років відображена у великій кількості публікацій керівників та співробітників музею (О. Копил, І. Дячук, В. Тетянич, О. Зосімович, Н. Щербакова, Л. Кулик, Л. Кавун, Н. Колесник), монографії (В. Нікулін) та двох кандидатських дисертаціях (О. Копил, Н. Боротканич). Питанням комплектування фондів, дослідницької роботи з музейними джерелами присвячені праці фахівців з музеєзнавства [1-4, 6]. Проте вони не приділили достатньої уваги деяким питанням роботи з фондами, а саме: обійшли стороною аспект наукового використання та значення матеріалів музейної колекції для історичних досліджень. Фонди музею комплектуються з предметів, безпосередньо пов`язаних з життям та діяльністю С.П. Корольова, інших видатних осіб, які зробили значний внесок у розвиток космічної галузі, та зразками космічної техніки і спорядження. Вони є частиною майже столітньої історії ракетобудування та космонавтики.

Автори даної статі ставлять за мету визначити, що фондова колекція музею є цінним джерелом, базою для наукових історичних розвідок. Матеріалом для написання статті послугували організаційні, діловодні та фондові документи Житомирського музею космонавтики, а також теоретичні праці останніх років в галузі музеєзнавства.

Наукове комплектування фондів репрезентує теоретичну та практичну сторони діяльності музею, що направлена на виявлення, збір та наукову обробку музейних предметів, які згодом формують збірку матеріальних пам`яток історії та культури. Музейна колекція не є простою збіркою або інформаційною системою, що сповіщає про минуле через предмети або формою збереження минулого предметного світу [1]. Фондові джерела з історії космічних досліджень містять цілий комплекс історичної інформації: економічної, політичної, соціальної, наукової, культурної. Вони мають і особистісну складову, тому що відображають знання, норми моралі, звичаї, світогляд людини певної епохи. Музейні предмети формують джерельну базу історії України, оскільки частина фондової колекції музею занесена до державної частини Музейного фонду України. Отже, головною метою комплектування фондів є документування історичної дійсності з метою створення максимально об`єктивної картини життя суспільства на певному етапі його розвитку.

У процесі комплектування фондів дослідники виділяють наступні етапи, що взаємопов`язані між собою. На першому етапі розробляється наукова концепція комплектування фондів, далі складається план комплектування з визначенням конкретних тем. Наступними етапами є підготовка до пошукової роботи і сама пошукова робота, в ході якої проводиться виявлення та збір предметів музейного значення.

Процес комплектування фондів технічних музеїв (і аерокосмічних в тому числі), як і історичних, спирається на принцип історизму. Це означає, що спочатку потрібно визначити місце пам`ятки в технічному розвитку, тобто відповісти на запитання, що створено, як воно взаємопов`язано з попередніми та наступними розробками, і по-друге, в який історичний період, ким створено, з якими фактами, подіями в історії суспільства пов`язано [2, с. 145].

Історична складова відіграє значну роль в концепції комплектування фондів Житомирського музею космонавтики. Вона покликана реалізовувати її наступні завдання: 1) виявляти в оточуючому середовищі пам`ятки історії, які найповніше відображають

 ©O. Zosimovych, N. Scherbakova 2017

явища та процеси минулого та сьогодення космічних досліджень; 2) їх придбання до колекції музею та формування джерельної бази для музейної діяльності, історичних досліджень та профільних наук; 3) наукова організація музейних предметів, їх класифікація, систематизація, атрибуція, аналітична критика як історичних джерел; 4) популяризація історії та наукових досягнень космонавтики шляхом побудови стаціонарних експозицій, виставок, публікацій у науково-популярних виданнях, періодичній пресі; 5) включення результатів досліджень матеріалів фондів до наукового обігу.

На етапі пошуку та відбору джерел необхідно пам'ятати, що «музейні предмети відбираються не лише як оригінальні елементи певної дійсності, а головно як свідчення та представники суспільних вартостей, тому вони діють не як ікона чи «річ сама по-собі», а як ключ до пізнання та розуміння та як «річ для нас» [3, с.129]. Потрібно враховувати змістовне та історичне навантаження, яке характеризує епоху побутування музейного предмету.

У пошуках шляхів комплектування фондів музейні працівники встановлюють тимчасові та постійні зв`язки з особами та організаціями, які можуть бути або є власниками предметів музейного значення. Для музею космонавтики ім. С.П. Корольова такими особами є дочка Сергія Павловича – Наталія Сергіївна Корольова, члени її родини, конструктори, вчені, космонавти, приватні колекціонери, художники, фотографи. Дуже важливими є зв`язки з підприємствами, які розробляють та створюють ракетно-космічну техніку.

Аналітична критика майбутніх музейних предметів починається з процесу їх дослідження, зовнішньої критики, атрибуції, яка фіксується в спеціальних документах: наукових паспортах, легендах, книгах, каталогах. Останній етапом документизації пам`ятки, після якого вона стає частиною музейного фонду, є акт фондово-закупівельної комісії.

Український дослідник В. Козюба відзначає п`ять напрямків у формуванні музейної колекції: систематичний, тематичний, комплексний, інформаційний та музеєфікація. Систематичний відбір здійснює регулярне поповнення музейного зібрання однотипними музейними предметами, в результаті якого утворюються типологічні колекції, що характеризуються повнотою та ґрунтовністю. Тематичний забезпечує комплектування музейного фонду з одної, достатньо вузької, теми. Таке комплектування притаманне роботі над експозиціями та виставками. В музеї представлені такі тематичні експозиційні комплекси: «Космічні дослідження Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона», «Дослідження Місяця», «Історія пілотованих космічних польотів» тощо.

Інформаційний напрямок вважається найбільш ефективним у сучасній тенденції гуманізації знань та використання технологій для його розширення. «Суть цього напряму, - зазначає В. Козюба, - полягає в зборі інформації про всі артефакти, пов`язані з тематикою музею, незалежно від їх входження чи невходження до збірки цього музею… Продуктом інформаційного комплектування постають електронні каталоги та інші бази даних, віртуальні експозиції та музеї» [4]. Ідея "віртуальної реальності", за думкою іншої української дослідниці І. Пантелейчук «дозволяє активізувати інтерес до історичного минулого людства»[5, с. 17]. Музей космонавтики активно впроваджує інноваційні технології, прикладом яких може бути наступне: віртуальна екскурсія, розміщена на офіційному сайті музею, та взаємні екскурсії в режимі он-лайн з Литовським музеєм етнокосмології.

Останнім напрямком є музеєфікація – процес перетворення пам`ятки історії на об`єкти музейного показу з метою їх консервації та збереження в тому вигляді, у якому вони дійшли до нас, подальшого наукового дослідження й активного залучення до сучасної культури. Напрямок консервації використовується музеєм переважно стосовно меморіальних речей.

Початком формування колекції Музею космонавтики стали речі, пов'язані з особою С.П. Корольова, які передали мати Сергія Павловича Марія Миколаївна Баланіна-Корольова, його дружина Н.І. Корольова, колеги вченого, космонавти. Згодом, не дивлячись на режим секретності, який був накладений на космічну галузь в 70-х – 80-х рр.. минулого століття, музейна колекція поповнилася матеріалами та речами з науково-дослідних інститутів, підприємств космічної галузі [6, с. 36]. Додатковим джерелом поповнення фондів є приватні колекції.

Сьогодні музейний фонд нараховує близько 13 тис. предметів зберігання, з яких до державної частини Музейного фонду України належить 7627 одиниць. У ньому представлені майже всі види історичних пам`яток науки, техніки і культури, які об`єднуються в декілька фондів та груп.

І. Меморіальний фонд – особисті речі Сергія Павловича Корольова та його родини. До них належать деякі предмети, якими користувалась сім`я Корольових на початку XX ст.: швейна машинка, дзеркало, лампа, рушник, серветки, цукерниці, валіза, капелюх, листи матері С.П. Корольова, особисті речі самого Головного Конструктора: костюм, капелюх, фотоапарат, письмове приладдя, великий кабінетний глобус С.П. Корольова. Всього фонд нараховує 96 предметів.

ІІ. Фонд писемних матеріалів. Його складають документи, книги та інші друковані видання. Значну частину цієї колекції формують книги про С.П. Корольова, видатних вчених, конструкторів, космонавтів, про історію та розвиток космічних досліджень, періодичні видання з космічної тематики. Велику історичну цінність набувають раритетні книги з астрономії (XIX ст.), історії повітроплавання, підручники з точних дисциплін та теорії космічних польотів. До меморіальних належать видання з дарчими написами авторів, автографами космонавтів, вчених, конструкторів. Колекція книг містить 2500 предметів. Окремо потрібно відзначити зібрання з 38-ми справ про рекорди («Дело о рекордах»), які видавала Міжнародна астронавтична федерація до кожного рекорду, встановленого під час космічних польотів.

ІІІ. Фонд зображальних матеріалів містить цінну колекцію марок та конвертів, яка в основному поповнюється з подарунків приватних колекціонерів. Особливий інтерес викликають конверти із спецпогашеннями та автографами. Колекція фотоматеріалів в зібранні музею містить особливо цінні фотографії з автографами видатних особистостей. Вона широко використовується в різних формах музейної діяльності.

IV. Фонд речових матеріалів сформований з 9 груп. Основну частину фонду складають космічна техніка та спорядження: засоби виведення космічних літальних апаратів (рушійні установки), космічні апарати та їх обладнання (вимірювальні прилади, космічні інструменти та технологічні інструменти для проведення експериментів, ремонтних, монтажних робіт в умовах космічного польоту), засоби життєзабезпечення космічного польоту (польотні костюми, скафандри, космічне харчування, засоби особистої гігієни, медикаменти тощо). Особливу цінність мають справжні експонати, які були учасниками космічного польоту. В музеї зберігаються спускний апарат космічного корабля «Союз-27», аварійно-рятувальний скафандр «Сокіл», тренувальні, польотні костюми, одяг і взуття космонавтів тощо.

Певний історичний інтерес викликають предмети з деревини, які стали невід`ємною частиною музейної колекції. Під час створення музею жителі міста приносили старовинні меблі початку XX ст. для найбільш правдивого відтворення інтер`єру будинку, в якому жила в той час родина Корольових. Результатом відбору таких речей стало відкриття меморіальної частини музею, відтвореної за спогадами матері Сергія Павловича Корольова.

V. Фонд кіноматеріалів, фотоматеріалів, відеозаписів. Ця колекція містить відеофільми, DVD-диски з фільмами про С.П. Корольова, конструкторів ракетно-космічної техніки, історію космічних досліджень.

Кожний із предметів, що зберігається у фондах музею, безумовно є джерелом складної історичної інформації. Наведемо приклад аналізу змісту двох писемних предметів основного фонду з метою визначення їх історичної цінності. Це дві папки, які містять ксерокопії газетних статей, присвячених розвитку авіації, ракетобудування та космонавтики за 1925-1939 рр. та 1958-59 рр. В папках представлено матеріали центральних газет та журналів: «Правда», «Известия», «Комсомольская правда», «Красная Звезда», «Рабочая газета», журнали «Огонек» «Самолет», «Прожектор», «Наука і техніка», «Гражданская авиация». Ці вирізки протягом багатьох років збирав та зберігав Сергій Павлович Корольов. Цікаво, що після його раптової смерті спеціальна комісія, розбираючи сейф, викинула папки з пожовклими папірцями. На щастя знайшлись люди, що підібрали і зберегли той «непотріб» [7, с. 13]. До музею матеріали передав директор музею НВО «Енергія» (Москва) К.Н. Козлов. Особливий інтерес викликають статті першого періоду. Вони належать до того часу, коли Сергій Павлович тільки розпочинав свою трудову діяльність, працював в групі вивчення реактивного руху, а згодом – Реакривному науково-дослідному інституті (РНДІ) і дають уяву про інтереси майбутнього Головного Конструктора. В статтях розглядаються проблеми авіації, планеризму, повітроплавання та перших експериментів з ракетами. За свідченнями К.Н. Козлова, С.П. Корольов зберігав матеріали про планеристів, льотчиків, авіаконструкторів, яких він знав особисто або підтримував з ними особисті зв’язки. Він уважно прочитував статті, про що свідчать різноманітні відмітки: назва видання та дати, підкреслення, відмітки у вигляді зірочок та галочок.

Зміст статей надзвичайно різноманітний. Значна їх кількість присвячена розвитку планеризму. Так, у Криму відбувались щорічні змагання планеристів. Потрібно зауважити, що сам Сергій Корольов ще в часи студентства брав участь в VI та VII «Всесоюзних планерних змаганнях», представляючи планери «СК-2 «Коктебель» та «СК-3 «Красная звезда» власної конструкції, що відображалось в пресі. Особливо успішним був планер СК-3 «Красная звезда», на якому вперше льотчик Степанченок виконав фігуру вищого пілотажу – «мертву петлю». Про це писали центральні газети: «Известия», «Красная звезда», «Физкультура и спорт». Зокрема, газета «Красная звезда» повідомляла, що до змагань в 1930 році на планерах вищий пілотаж не застосовувався за винятком американських дослідів, під час яких планер не самостійно піднімався на висоту, а буксирувався туди літаком. Нижче в замітці надана біографічна довідка про С.П. Корольова. Можливо, вона стала єдиною публічною інформацією про майбутнього Головного Конструктора за всі роки його життя. Значне місце займають статті, присвячені проблемам спортивної і малої авіації. Планери та моторизовані планери розглядались як один з варіантів легких літаків. Їх пропонувалось використовувати для навчальних тренувальних польотів.

Зовсім небагато статей про розвиток ракетної справи. Це пояснюється початковим періодом розвитку світового ракетобудування. Перша була опублікована в «Известиях» за 1 квітня 1934 р. Вона пов'язана з виставкою, присвяченою дослідженню стратосфери, яку проводила Академія наук СРСР. На ній була представлена перша радянська ракета системи інженера Чертовского («Известия» 4 квітня 1934). Ракети розглядалисяся як засоби досягнення великих висот («Наука и техника» №№27-28 1935). У пресі також піднімалась проблема створення реактивних літаків (газета «На страже» від 8.05 1936).

Серед персоналій, відзначених С.П. Корольовим зустрічаються, перш за все, видатні льотчики. Їх імена регулярно з'являлисяся в пресі у зв'язку з рекордними на той час перельотами. Значна увага приділялась в авіаперельоту з Москви до Нью-Йорка через Тихий океан, який було здійснено екіпажем літака «Страна Советов» С.А. Шестаковим, Ф.Е. Болотовим, Б.В. Стерпіговим та Д.В. Фуфаєвим за 54 години 57 хв. («Известия» від 2.11. 1929). В колекції С.П. Корольова міститься інформація про досягнення зарубіжних льотчиків, авіаконструкторів та інженерів.

Зустрічаються в збірці С.П.Корольова відомості про невдачі та аварії, які були неминучими у використанні авіаційної техніки. Так, трагедією світового масштабу стало падіння великого літака «Максим Горький» та загибель великої кількості людей. Причиною аварії було визнано порушення правил безпеки та недисциплінованість льотчика, який супроводжував літак.

В окремій папці зберігалися статті, присвячені діяльності самого С.П. Корольова. З газети «Известия» від 13 жовтня 1932 р. дізнаємося, що в результаті конкурсу проектів легкомоторних стандартних літаків другу премію в розмірі 6 тис. руб. отримав інженер Корольов С.П.

Ідея використання реактивного руху дуже швидко втілювалась в життя, і вже в 1935 році РНДІ став засновником першої конференції з питань застосування реактивних літальних апаратів для освоєння стратосфери. С.П. Корольов виступив на ній з проектом крилатої ракети для польоту людини, про що розповідається в статті Юр. Я. «Ракетный двигатель в стратосфере» («За рулем» 27.02 1935.)

У папці знаходяться газетні публікації самого С.П. Корольова. Серед них є дві статті, опубліковані українською мовою в харківському журналі «За техніку» (18.08.1933.г. та 1.05 1934 р.). В одній з них, під назвою «Ракетоплани літатимуть над СРСР», були визначені перспективи використання реактивних двигунів для стратосферних польотів і зроблено передбачення: «реактивні рушії саме і є той засіб, що дозволить колись людині покинути нашу планету і вилетіти в світові простори».

Як бачимо, викладений вище матеріал є цінним джерелом для дослідження життя та діяльності Сергія Павловича Корольова в 20-30-х роках минулого століття. В той же час, досліджуючи газетні замітки, ми потрапляємо в епоху зародження авіації та ракетобудування, відчуваємо та переживаємо настрої, емоції, прагнення людей того часу, намагаємось, можливо несвідомо, реконструювати минуле.

Отже, особливістю фондової колекції Музею космонавтики ім. С.П. Корольова в Житомирі є тематичний напрямок збирання музейних предметів з історії світової і вітчизняної космонавтики, за яким відбувається пошук матеріалів та їх всебічне дослідження з метою включення отриманих відомостей до наукового обігу й доведення їх до широкого загалу. В той же час, колекція є цінним джерелом складної історичної інформації і містить відомості не тільки історії космонавтики, а й є унікальним зберігачем політичних, економічних, наукових, культурних, ментальних аспектів суспільства епохи зародження та стрімкого розвитку космічних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кислий О. До формування теорії музеєзнавства: потреби теорії та практики / О. Кислий //Електронний ресурс: kukit..ru, pdf.
2. Москалець А. Комплектование фондов в государственном политехническом музее при НТУУ «КПИ» /А. Москалець // Український технічний музей: історія, досвід, перспективи. Матеріали 6-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції .- Коростень:»Тріада С», 2007. – с. 144-147
3. Вайдахер Ф. Загальна музеологія: Посібник / Ф Вайдахер /Перекл. з нім. В.Лозинський, О. Лянг, Х. Назаркевич. – Львів.: «Літопис», 2005. – 632 с.
4. Козюба В. Наукова комплектація музейних фондів: теорія і практика / В. Козюба // Електронний ресурс: mdch.kiev.ua
5. Пантелейчук І. Трансформація музею як соціокультурного інституту (XIX – початок XXI ст.)/ Автореф. Дис. Канд..іст. наук: 17.00.01 / І. Пантелійчук; Київ. Нац. Ун-т культури і мистецтв. – К., 2006, 20 с.
6. Dyachuk I. Museum of a realized dream / I Dyachuk // Ruimtevaart, 2016. – №4. - p.36-39.
7. Копил О. Академік С.П.Корольов і ракетно-космічна техніка / О.Копил // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук. ;урнал. – Вип..5. Спецвипуск / Голов. Ред. О.П.Степанов. – К.:Книжкове видавництво НАУ, 2006. – с.13-19

REFERENCES

1. Kysly O. To the formation of the museological theory: the needs of theory and practice/ O. Kysly electronic resourse: kukit..ru, pdf
2. Moskalets A. Assembling of funds at the state Polytechnic Museum of NTUU "KPI" /Moskalets A. // Ukrainian technical Museum: history, experience, prospects. Materials of the 6th all-Ukrainian scientific-practical conference .- Korosten:"Triad", 2007. – p. 144-147
3. Waidacher F. Total museology: Manual / F. Waidacher / Translated from German by V. Lozinsky, A. Liang, H.. Nazarewicz. – Lviv.: "Chronicle", 2005. – 632.
4. Kasuba V. Scientific assembling of the Museum collections: theory and practice / V. Kasuba //Electronic resource: mdch.kiev.ua
5. Panteleiciuk I. The Museum`s Transformation as a Sociocultural Snstitution (XIX – the beginning of XXI centuries)/ author. Dis. Candidate..ist. Sciences: 17.00.01 / I. Penteliciuk, Kiev National University of culture and arts. – K., 2006, 20 p.
6. I Dyachuk. Museum of realized a dream / I Dyachuk // Ruimtevaart, 2016. – No. 4. - p.36-39.
7. Kopyl E. Academician S. P. Korolev and rocket and space technology / A. Kopyl // Strategy of development of Ukraine (economy, sociology, law): Scientific Magazin. – Vol. 5. Special Edition / Chapters. Ed. A. P. Stepanov. – K.: Publishing house of NAU, 2006. – p. 13-19

Historical component of the S. Korolev`s Space Museum funds collection

O. Zosimovych, N. Scherbakova

Abstract. The article defines main goals, objectives and features of the assembling funds of the S. Korolev`s Space Museum, briefly analyzed the collection, the main stages of its formation, its historical component is determined, the specific example demonstrates the significance of Museum materials during historical research.

Keywords: *Zhytomyr Korolev`s Space Museum, the funds collection, the principle of historicism, historical sources, historical information.*

Историческое содержание материалов фондовой коллекции Музея космонавтики им. С.П. Королева в Житомире

Е. Ю. Зосимович, Н. М. Щербакова

Аннотация. В статье определены основные цели, задачи и особенности комплектования фондов Музея космонавтики им. С.П. Королева в Житомире, коротко анализируется его фондовая коллекция, основные этапы ее формирования, определяется ее историческая составляющая, на конкретном примере демонстрируется значение музейных материалов в исторических исследованиях

Ключевые слова. *Музей космонавтики им. С.П. Королева в Житомире, фондовая коллекция, принцип историзма, исторические источники, историческая информация.*